

УДК 811.93

**Образ автора художнього тексту
в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень**

Вільчинська Т. П.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Стаття присвячена розгляду поняття образу автора художнього тексту в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. Встановлено, що образ автора є важливим конструктивним елементом, який об'єднує не лише частини одного тексту, а й усі тексти разом, надаючи їм смислової і стилістичної єдності. З'ясовано, що в сучасному мовознавстві поняття образу автора різною мірою корелює з такими, як «мовна особистість», «мовний світ письменника», «цілісний образ митця», «адресант художнього тексту» та ін. Перспективність подібних досліджень зумовлена розширенням меж вивчення художнього тексту, що передбачає активізацію наукового інтересу до особистості письменника, способу його художнього мовомислення.

Ключові слова: образ автора, світогляд письменника, мовна особистість, цілісний образ митця, художній текст, індивідуально-авторська картина світу.

Мова як суспільний продукт є не лише вмістилищем і виразником предметів та явищ об'єктивного світу, але і його творцем. Мова-текст репрезентує і мовотворчість певного історичного проміжку, певної епохи, і індивідуальний світ окремого автора, окремого твору (А. Мойсієнко).

Письменник, перебуваючи в межах національно-мовної картини світу, творить свій неповторний мовний світ відповідно до світосприймання та власної психології. Роль письменника в розвитку національної мовленнєвої культури визначається, по-перше, «відкриттям» і залученням нових, ще не освоєних літературною мовою засобів, що розширюють самі межі і можливості літературної мови, по-друге, оригінальністю й своєрідністю творчої манери висловлення, новаторством у галузі мистецтва образного слова. Відтак, є всі підстави говорити про образ автора та розглядати його з проекцією на такі поняття, як стиль, ідіостиль, ідіолект та под.

Лінгвістична теорія образу автора у свій час була запропонована, а пізніше обґрунтована В. Виноградовим (зокрема у працях про творчість О. Пушкіна, М. Гоголя, Ф. Достоевського, Л. Толстого, А. Чехова). Згідно з нею «образ автора – це індивідуальна словесно-мовленнєва структура, що пронизує художній твір і визначає взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів» [3, с. 151]. І далі: «Це концентроване втілення суті твору, що об'єднує всі системи мовленнєвих структур персонажів у їх співвідношеннях з оповідачем і через них виступає ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого, ... це образ, що складається із основних рис творчості поета» [3, с. 113].

Різні визначення поняття «образ автора» були запропоновані ще в 1970-1980-х рр. у працях М. Бахтіна, Р. Будагова, О. Чичеріна, Б. Кормана, М. Коцюбинської, О. Білецького, Г. Винокура та ін. І хоча тлумачили його частіше з погляду

літературознавчої стилістики, це стимулювало дослідницькі зацікавлення і з боку мовознавців.

Спроектвана теорія образу автора була насамперед на комплексне дослідження мови художнього тексту, яке передбачало, крім іншого, обов'язкове встановлення співвідношення між загальнонародною мовою та індивідуальним стилем, розгляд мови художнього твору в контексті всієї творчості письменника, а також у горизонтальному і вертикальному контексті національної та світової літератури. Тобто розширення меж вивчення художнього тексту передбачало активізацію наукового інтересу до особистості письменника, способу його художнього мовомислення. Із таких позицій до розуміння образу автора підходили В. Задорнова, С. Єрмоленко, І. Гюббенет, В. Кухаренко, Л. Ставицька, Л. Пустовіт та ін.

З огляду на те, що сьогодні активізується лінгвістичний інтерес до механізмів текстотворення, процесів породження та розуміння тексту, який в останні десятиліття частіше розглядають в комунікативному, соціокультурному, когнітивному та ін. аспектах, тема запропонованої розвідки є *актуальною*. *Мета статті* систематизувати відомості про образ автора в сучасній науковій лінгвістичній парадигмі та розкрити значення цього поняття для теорії і практики аналізу художнього тексту. Теоретично-лінгвістичним підґрунтям для написання статті стали праці С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, Н. Сологуб, Ю. Шевельова, Р. Барта, А. Загнітка, М. Крупи та ін.

Поняття образу автора в сучасному мовознавстві різною мірою корелює з такими, як «мовна особистість», «мовний світ письменника», «цілісний образ митця», «адресант художнього тексту» та ін.

Відомо, що світовідчуття, світобачення письменника, його естетичний досвід зумовлюють оригінальність його творів. Сукупність зображувально-виражальних засобів створює ефект стилю тоді, коли закономірно поєднується в художньо мотивовану систему, зумовлену індивідуальністю митця.

Поняття стилю визначають і як формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю складність «художньої мови» творів, яка зводиться не лише до мовностилістичних засобів, а включає й надмовні елементи; і як антропоцентричну філософсько-естетичну категорію, пов'язану зі структурою авторської свідомості, її філософськими, релігійними, естетичними та іншими орієнтирами, що об'єктивується в мові (тексті, слові) [2, с. 91]. Проявляється стиль як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця, цілих течій та напрямків.

Мотиви формування ідіостилу письменника бувають об'єктивними й суб'єктивними. Таку думку поділяє багато науковців. Об'єктивними чинниками зумовлений тісний зв'язок поетичного світу автора з національною культурою, традиціями загалом та мовними традиціями етнічної спільноти, фольклором тощо. Суб'єктивні фактори визначають специфіку авторського ідіостилу. Відповідно нові знання слів у творі виникають не довільно, а підпорядковані задуму автора, його художній концепції. Ключі до цих нових знань і є частковими кодами художнього тексту. Із загального комплексу часткових кодів, заряджених художньою енергією, впливає головний код тексту, як його, за нашими припущеннями, задумував автор. Варіанти ж головних кодів – то здобуток читача або дослідника, які, виходячи з параметрів і умов естетичної ситуації та власного досвіду, можуть більш або менш адекватно розкодувати текст [8, с. 55].

Загалом розуміння ідіостилу автора приводить до усвідомлення його самого як творчої особистості, як людини. Дослідники стилістики української мови справедливо вважають, що «від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення залежить образна система, архітектоніка твору, нахил до вибору й організації тих чи інших мовних засобів, внутрішньої художньої трансформації

їх у тексті» [10, с. 189]. Автор прагне «витиснути» з кожної лексеми максимальний семантико-стилістичний ефект і тим самим втілює самобутнє мовомислення з авторськими новотворами, унікальними синтаксичними конструкціями, переосмисленими мовними символами. Таке оригінальне поєднання створює індивідуальний стиль мовлення.

Більшість учених схиляється до думки, що індивідуальний стиль письменника є діючою системою взаємоузгоджених лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних, орфоепічних, інтонаційних, символічних і стилістичних компонентів як цілості. Кожна мова має властивий тільки їй набір тропів, фігур і національно-мовну систему семантичних модифікацій слововживання. Тому створення письменником нового значення слова чи усталеного словосполучення – це розгортання і поглиблення семантики останніх, оскільки внутрішній зміст слова завжди має перспективу переосмислення. «Відношення між словниковим значенням зафіксованих у літературному тексті елементів і тим значенням, якого вони набувають у творі, – стверджує А. Мойсієнко, – вносить у семантику останнього ту напругу, у зв'язку з якою виникає аперцепційна ситуація для інтерпретатора» [11, с. 23].

Термінами «адресат» і «адресант» в художньому тексті послуговується А. Загнітко, зазначаючи такі функції останнього: 1) відображає власну позицію; 2) суб'єктивний план «образу автора»; 3) виконує роль оповідача, повістувача та ін. [5, с. 53]. Науково-вещь виходить із того, що художній текст є «феноменом / творінням особливої мовної особистості – естетичної, ... яка виражає в ньому квінтесенцію власного неповторного «Я», екстраполюючи власне буття і його сутність» [5, с. 15].

В останні десятиліття спостерігається активне розгортання досліджень індивідуально-авторських картин світу. З'явилося багато праць, присвячених їх аналізу (В. Маслова, Н. Слухай, Л. Лисиченко, Л. Петрова, Т. Космеда, А. Башук та ін.). Так, В. Маслова індивідуальну картину світу трактує як поетичну картину світу автора, розглядаючи її як суб'єктивний образ об'єктивної дійсності. Дослідниця зазначає: «Поетична картина світу є індивідуально-авторською. Вона значною мірою суб'єктивна і несе в собі риси мовної особистості її творця. Це образна, «олюднена» картина, в якій особистість поета постає як відображення її існування» [9, с. 42].

Нові підходи до вивчення художнього тексту спричинили появу і такого терміна, як «індивідуально-авторська концептосфера» (В. Кононенко, К. Голобородько, Н. Мех, В. Ніколаєва та ін.), яку К. Голобородько визначає як «семантичний простір мовної особистості, сформований на базі ментального авторського світу, який актуалізується у когнітипах, концептах...» [4, с. 295].

За словами А. Мойсієнка, мова як інструмент концептуалізації навколишньої дійсності виражає через відповідну сукупність фрагментів «мовної картини світу» певну специфіку авторського світосприймання, національної історії та культури, тобто національний характер певного народу. Реконструкція цього концептуального образу світу дає можливість «зазирнути» до «закодованого» в ній психологічного портрета мовної спільноти [11, с. 265].

Інтегруючим чинником понять ідіостиллю та мовної картини світу виступає мовна особистість. На думку В. Виноградова, до дослідження мовної особистості можна прийти трьома шляхами. Один із них – це вивчення мови художньої літератури. Причому тільки цей шлях, як зазначає вчений, надає широкі можливості для аналізу мовної особистості (письменника, автора художнього твору). Характеризуючи індивідуальну словесну творчість мовної особистості (письменника), дослідник зауважує, що вона «у своїй структурі має низку своєрідно об'єднаних або диференційованих соціально-мовних чи ідеологічно-групових контекстів, ускладнених і деформованих специфічними особистісними формами», які виявляють творчу природу мови [3, с. 62].

Р. Барт вказує на те, що мовна особистість визначається не в соціально-рольових або оцінних категоріях, а винятково через характерне для нього усвідомлення слова. Мовна особистість письменника проступає крізь індивідуально вжите слово. Його художньо-індивідуальна картина світу постає у мовному вираженні [1, с. 347].

Мовна особистість, за словами Ю. Караулова, починається по той бік звичайної мови, де в гру вступають інтелектуальні сили, і перший рівень (після нульового) її вивчення – виявлення, встановлення ієрархії значень і цінностей в картині світу мовної особистості, в її тезаурусі [7, с. 36].

Визначальною ознакою мовної особистості є мовна свідомість, яка визначає ідіостиль як засіб художньо-образного самовираження. Мовна свідомість особистості, специфіка її мовної поведінки зумовлюються світоглядом. Мовну свідомість відображає та реєструє тезаурус мовної особистості.

Н. Сологуб, аналізуючи стильову манеру О. Гончара, послуговується терміном «мовний світ письменника». Його введення дало змогу дослідниці здійснити комплексний аналіз індивідуально-авторського стилю О. Гончара, який «пройшов еволюцію, зберігши свої характерні ознаки» [12, с. 3].

Заповнити прогалини в науці про мову художнього твору в україністиці намагався свого часу Ю. Шерех. Спираючись на конкретний поетичний матеріал, науковець вибудовує теорію цілісного образу митця. Важливо, що він запропонував підхід (придатний і для мовознавця, і для літературознавця), який забезпечував комплексне дослідження мови художнього тексту і згідно з яким твір розглядався як акт словесного спілкування автора з читачем. Науковець зазначив переваги, які передбачає введення термінопоняття «цілісний образ митця», а саме: реалізує принципи широкого історико-філологічного контексту особи автора; синкретизму методів дослідження мови художнього твору, у тому числі довільного, але вмотивованого відбору методів дослідження, які забезпечують виведення цілісного образу автора; широкий вихід у позалінгвістичне, тобто якнайширше вивчення позатекстових факторів; універсальність інформації про об'єкт дослідження [13, с. 148].

Усе це засвідчує важливість зазначеної проблеми та актуалізує думку про постійну присутність автора, образ якого є важливим конструктивним елементом, що об'єднує не лише частини одного тексту, а й усі тексти разом, надаючи їм смислової і стилістичної єдності. Дослідження мови художнього твору, за словами В. Задорнової, по-справжньому плідним стає тоді, «коли враховується «глобальний вертикальний контекст» творчості письменника, естетична позиція автора, спосіб його художнього мислення, ставлення до культурно-філологічної традиції» [6, с. 112].

Висновки. Трансформація реалій життя вимагає пошуку нових способів їх моделювання в художніх творах. Цікавим, оригінальним, непередбачуваним, а подекуди й сміливим та відвертим способом рефлексії дійсності є творчість сучасних українських письменників, незаперечним досягненням яких є формування особливої мови художнього тексту, в якій важливу роль відіграє образ самого автора. Активізація дослідницьких зацікавлень до мови художнього тексту активізує науковий інтерес до образу автора в ньому та визначає перспективність подібних досліджень.

Список літератури

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт // [сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 409 с.
2. Безлепкіна О. Мовно-стильові особливості прози Євгенія Замятіна / О. Безлепкіна // Слово і час. – 2008. – № 3. – С. 91-96.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 239 с.
4. Голобородько К. Когнітивна лінгвістика ка: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця / К. Голобородько // Науковий вісник ХДУ. Серія: «Лінгвістика»: зб. наук. праць. – Вип. IV. – Херсон, 2006. – С. 295–300.

5. Загнітко А. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : науково-навчальний посібник / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
6. Задорнова В. Я. Диалектика уровней изучения художественного произведения / В. Я. Задорнова // Методика и методология изучения художественного языка. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – С. 111-118.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. – 262 с.
8. Марко В. Кодування художнього тексту / В. Марко // Дивослово. – 2007. – № 8. – С. 54-59.
9. Маслова В. А. Поэт и культура : Концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / В. А. Маслова. – М. : Флинта, 2004. – 256 с.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
11. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченково-го вірша / А. К. Мойсієнко. – К. : Сталь, 2006. – 304 с.
12. Сологуб Н. М. Мовний світ Олександра Олеся / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 138 с.
13. Шерех Ю. Третя сторожа : Література : Мистецтво / Ю. Шерех. – К. : Дніпро, 1993. – 590 с.

Вильчинская Т.Ф. Образ автора художественного текста в парадигме современных лингвистических исследований // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.190-194

Статья посвящена рассмотрению понятия образа автора художественного текста в парадигме современных лингвистических исследований. Установлено, что образ автора является важным конструктивным элементом, который объединяет не только части одного текста, но и все тексты вместе, обеспечивая им смысловое и стилистическое единство. Рассмотрены корреляции понятия образа автора с такими, как «языковая личность», «целостный образ писателя», «адресант художественного текста» и др. Перспективность подобных исследований обусловлена расширением границ изучения художественного текста, что предполагает активизацию научного интереса к личности писателя, способу его художественного мышления.

Ключевые слова: образ автора, мировоззрение писателя, языковая личность, художественный текст, индивидуально-авторская картина мира.

Vilchynska T. The Character of the Author of the Literary Text in the Paradigm of Modern Linguistic Studies // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.190-194

The article deals with the concept of the author's character of a literary text in the paradigm of modern linguistic studies. It is found out that the theory of the author's character at different times was worked out by many scientists and it was focused on the comprehensive study of language of a literary text, that provides setting up the correlation between nationwide language and the individual style, considering the language of a work of fiction in the context of the whole writer's creations, as well as in the horizontal and vertical context of national and world literature. The transformation of the realities of life requires finding new ways to design them in works of art, which the role of the author's character increases in. It is investigated that the character of the author is an important constructive element that unites not only parts of one text, but also all the texts together, giving them a semantic and stylistic unity. It is found out that in modern linguistics the notion of author's character in different ways correlates with such as "linguistic personality", "language world of writer", "holistic character of the artist", "artistic text sender", "individual-authorial picture of the world", etc. The prospect for such research is conditioned by the expansion of the boundaries of the study of the literary text that provides more active scientific interest in the personality of the writer; the way of his artistic-linguistic thinking.

Key words: character of the author, the writer's outlook, linguistic personality, holistic character of the artist, artistic text, individual-authorial picture of the world.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.